

DLA doktori értekezés tézisei

Kovács Gergely Tamás

SZERGEJ RAHMANYINOV
ELŐADÓMŰVÉSZETI STÍLUSA,
ZONGORAMŰVÉSZI ÉLETÚTJA

Témavezető: Szabó Orsolya, DLA, Prof. Emerita

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28-as számú művészet- és művelődéstörténeti tudományok besorolású
doktori iskola

Budapest

2026

I. A kutatás előzményei

Szergej Rahmanyinov zeneszerzői életműve a nemzetközi zenetudomány rendszeresen kutatott területe, előadóművészi tevékenységének részletes analitikus vizsgálata azonban jóval kisebb hangsúlyt kapott. Különös jelentőséget ad ennek, hogy azon zeneszerző-előadóművészek egyik utolsó képviselője volt, akiknek zongorajátéka jelentős mennyiségű hangfelvételen fennmaradt. E dokumentumok előadói stílusát közvetlen hangzó forrásokon keresztül teszik vizsgálhatóvá.

A biográfiai és történeti háttérhez elsősorban Sergei Bertensson és Jay Leyda, Geoffrey Norris, Barrie Martyn, valamint Oskar von Riesenmann munkáit használtam. Ezek fontos adatokat közölnek Rahmanyinov életútjáról, koncerttevékenységéről és személyes kapcsolatairól, de ritkábban kezelik felvételeit önálló, részletes interpretációs elemzés tárgyaként.

A témaválasztást személyes előadóművészi tapasztalat is meghatározta. Rahmanyinov c-moll zongoraversenyére készülve találkoztam saját felvételeivel, amelyek több ponton jelentősen eltértek a mai interpretációs gyakorlattól. Kutatásom központi kérdése ezért az lett, melyek zongorázásának állandó, felismerhető sajátosságai, milyen történeti és pedagógiai előzményekre vezethetők vissza, és ezek mennyiben különböztetik meg őt kortársaitól és az utókor előadóitól.

A szakirodalom jelentős része Rahmanyinovot elsősorban zeneszerzőként tárgyalja, előadóművészi pályáját pedig többnyire életrajzi vagy történeti összefüggésben mutatja be. Kevésbé hangsúlyos annak részletes vizsgálata, hogy fennmaradt felvételei alapján milyen következetesen visszatérő interpretációs sajátosságok írják le zongorajátékát, ezek milyen pedagógiai és előadói hagyományokra vezethetők vissza, illetve mennyiben tekinthetők egyéni stílusjegyeknek. Disszertációm e hiány részleges pótlására tesz kísérletet.

II. Források

Kutatásom elsődleges forrásanyagát Rahmanyinov fennmaradt gramofonfelvételei alkotják. Az elemzés középpontjába a II. c-moll zongoraverseny 1924-es akusztikus és 1929-es elektronikus felvételét helyeztem. Mindkettőn Leopold Stokowski vezényli a Philadelphia Orchestrát, ezért összevetésük különösen alkalmas az előadói változások és állandóságok vizsgálatára. A két rögzítés technológiai különbségeit az értelmezés során külön is figyelembe vettem.

A munkafolyamat során számtalan egyéb felvételt is elemeztem, mely elemzések bele is kerültek eredetileg a disszertáció harmadik fejezetébe. Ezeket a későbbiek folyamán eltávolítottam, a dolgozat lényegi mivoltjának kiemelése és strukturáltsága érdekében. A végleges verzióban egyéb felvételeket csak azokban az esetekben vontam be, amikor Rahmanyinov előadói stílusának valamely jellegzetes vonását különösen egyértelműen mutatják.

Fontos elsődleges forráscsoportot jelentettek a koncertprogramok és koncertjegyzékek. A koncerttevékenység rekonstruálásában Zarui Apetian kutatásaira, Szofija Szatyina gyűjtésére és Scott Davie rendszerezésére támaszkodtam; az emigráció utáni időszakhoz a Kongresszusi Könyvtár Rahmanyinov-archívumának dokumentumait is felhasználtam, részben Robin Sue Gehl disszertációjának közvetítésével.

A történeti háttér feltárásában levelek, szerződések, kortársi visszaemlékezések, kritikák és sajtóanyagok szolgáltak forrásul. A kottaalapú elemzéshez elsősorban az A. Gutheil kiadó 1901-es c-moll zongoraverseny-kiadását használtam. Saját grafikai jelöléseim a tempó- és időkezelési jelenségeket pirossal, az artikulációval, hangsúlyozással, szólamvezetéssel és karakterrel összefüggő sajátosságokat kékkel, az 1924-es felvétel eltéréseit sárgával jelzik.

III. Módszer

Kutatásom három egymással összefüggő megközelítést kapcsol össze: történeti-kontextuális vizsgálatot, előadóművészi tapasztalaton alapuló gyakorlati rekonstrukciót, és hangfelvétel-elemzést.

Az első szakasz Rahmanyinov zenei neveltetésének és pedagógiai örökségének rekonstruálására irányult. Tanárainak és mestereinek vizsgálatán keresztül azt kerestem, milyen orosz, közép-európai és liszti hagyományok épültek be előadóművészi gondolkodásába. A pedagógiai családfa alapján a Field–Clementi-vonal lírai és hangképzési öröksége, Zverev technikai fegyelme, valamint Ziloti közvetítésével a liszti, zenekarszerű zongorahangzás egyaránt fontos szerepet játszott.

A második szakasz Rahmanyinov koncerttevékenységének és repertoárjának vizsgálata volt. A fennmaradt műsoradatok alapján kronologikusan és statisztikailag elemeztem zongorista-, karmester- és kamarazenészi pályáját, repertoárjának emigráció előtti és utáni változásait, valamint koncertprogramjainak szerkesztési logikáját.

A harmadik, központi szakaszt a felvételek részletes, kottával összevetett elemzése jelentette. Vizsgáltam a tempóválasztást és annak belső mozgását, a rubatót, az agogikai eltéréseket, a frazeálást, a dinamikai építkezést, az artikulációt, a hangsúlyozást, a szólamvezetést, a hangszínt és a technikai pontosságot. Céлом nem elszigetelt effektusok katalogizálása volt, hanem annak feltárása, hogyan kapcsolódnak ezek a forma, a karakter és a dramaturgiai folyamat egészéhez.

A módszertani háttérben Leech-Wilkinson, Cook, Peres Da Costa, Hamilton, Stachó és Somfai megközelítései álltak. Külön inspirációt jelentett a chasingthebutterfly.no projekt analitikus-performatív szemlélete, melyet két norvég zongoraművész, Eirik Raude és Sigurd Slåttebrekk alkottak meg. Saját hangszeres rekonstrukciós kísérleteim arra mutattak rá, hogy bizonyos technikai eljárások reprodukálhatók, az előadás egészét meghatározó személyes időkezelés és formaérzék azonban nem másolható mechanikusan.

IV. Eredmények

Kutatásom egyik legfontosabb eredménye annak kimutatása, hogy Rahmanyinov rendkívül összetett előadóművészi stílusa nem egymástól független interpretációs gesztusok összessége, hanem jól azonosítható, következetesen érvényesülő előadói alapelvekre épülő, koherens rendszer. Ezek a mintegy huszonöt évet átfogó felvételeken olyan állandóságot mutatnak, amely mélyen rögzült zenei identitásra utal.

Elsőként nagyformai gondolkodása emelhető ki. Előadásában az apró részletek mindig nagyobb formai folyamat részeként működnek. A lokális rubatók, hangsúlyok, dinamikai eltérések és artikulációs gesztusok nem bontják meg a mű egységét, hanem a nagyobb ívek és formai irányok megmutatását szolgálják. Még szélsőséges agogikai megoldásai mellett sem szakad meg a zenei folyamat kohéziója.

Második alapvető sajátosság a dallam elsődlegessége. Játékában mindig egyértelműen azonosítható a vezető szólam, amelynek ívét dinamikai és időbeli eszközökkel egyaránt követi. A hosszú dallamvonalak nem apró motívumok sorozataként, hanem egységes folyamatként jelennek meg.

Ehhez kapcsolódik többszólamú gondolkodása. A zongorát gyakran zenekarszerűen kezeli: párhuzamos szólamokat eltérő dinamikai és hangszínbeli szinteken vezet, és szükség esetén az akkordhangokat időben is elválasztja, hogy a szólamok önállósága hallható maradjon. Ez nem alkalmoszerű effektus, hanem előadói gondolkodásának következetes eleme. Ez számomra a liszti gondolkodásmódból következik, amely kapcsolat ezáltal alátámasztást is nyer.

Rahmanyinov előadasmódjának további alapvető szervezőelve a zenei jelentés elsődlegessége. A tempó, dinamika, artikuláció és hangszín minden esetben a kompozíció formai és tartalmi értelmezését szolgálja. A csúcspontok kialakítása sem kötődik egyetlen eszközhöz: a fokozás történhet erősítéssel vagy halkítással, gyorsítással vagy szélesítéssel, az adott szakasz jelentésének megfelelően.

Az 1924-es és 1929-es c-moll zongoraverseny-felvételek összevetése szerint interpretációja bizonyos részleteiben változott. Az 1924-es változat általában

feszeesebb és gyorsabb, helyenként hajszoltabb benyomást kelt, míg az 1929-es felvételben szélesebb időkezelés, gazdagabb hangzás és részletesebb artikuláció figyelhető meg. A különbségek egy része a felvételi technológia eltéréseiből is fakadhat. Ugyanakkor a dallamvezetés elsődlegessége, a szólamok hierarchikus és zenekarszerű kezelése, valamint a nagyműformai gondolkodás változatlan maradt.

Technikai biztonsága szintén meghatározó. A korabeli felvételi körülmények között, amikor az utólagos szerkesztési lehetőségek igen korlátozottak voltak, játékában alig hallható technikai pontatlanság. A virtuóz szakaszokban is megőrzi a szólamok tisztaságát, a skálák és ugrások pontosságát, miközben a technikai kivitelezést a zenei gesztus és a formai folyamat szolgálatába állítja.

Fontos eredmény a kottahűség kérdésének vizsgálata. Saját kompozícióinak előadásakor Rahmanyinov szinte teljes egészében követi a lejegyzett utasításokat, és legfeljebb akkord telítettségi- vagy regiszterbeli változtatásokat alkalmaz. Más szerzők műveiben ezzel szemben jóval nagyobb interpretációs szabadsággal él: módosíthat dinamikát, artikulációt, tempót, sőt egyes esetekben hangokat vagy ismétléseket is. E változtatások azonban nem öncélúak, hanem saját zenei értelmezését szolgálják.

Mindezek alapján Rahmanyinov előadóművészete nem sorolható egyértelműen sem a 19. századi romantikus szabadság, sem a 20. századi kottahű előadói ideál kategóriájába. Játékában a két szemlélet egyszerre van jelen: a partitúra szerkezetének és zenei jelentésének rendkívüli pontosságú megértése párosul az előadó alkotói szabadságával. Ez a kettősség teszi művészetét a 19. századi romantikus hagyomány és a modern előadóművészeti gondolkodás közötti fontos összekötő kapoccsá.

V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenység dokumentációja

Rahmanyinov művészete mintegy tizenöt éve folyamatosan jelen van előadóművészi tevékenységemben. Hangversenyeim műsorainak megközelítőleg hetven százaléka tartalmazott Rahmanyinov-művet; Liszt Ferenc és Frédéric Chopin után ő az a zeneszerző, akinek műveiből pályám során a legtöbbet játszottam.

Rahmanyinov-repertoárom magában foglalja a teljes prelúdsorozatot, a b-moll zongoraszonátát, több Études-tableaux-t, a két zongoratriót, dalokat, a II. c-moll zongoraversenyt, valamint a Rapszódia egy Paganini-témára című művet.

Előadóművészi pályám és jelen kutatásom szempontjából egyaránt meghatározó esemény volt Rahmanyinov II. c-moll zongoraversenyének előadása 2023. január 16-án a miskolci Művészetek Házában, a Miskolci Szimfonikus Zenekar közreműködésével, Török Levente vezényletével. A mű előadása hosszú idő óta egyik legfontosabb művészi célom volt. Az erre való felkészülés során kezdtem intenzívebben tanulmányozni Rahmanyinov saját hangfelvételeit; ez a tapasztalat közvetlenül hozzájárult doktori kutatásom témájának kialakulásához.

Rahmanyinov művészetéhez kapcsolódik második önálló szólólemezem is, amely Rachmaninoff, Mussorgsky: Preludes & Pictures címmel 2026-ban jelent meg a Hungaroton gondozásában. A lemez műsorának egy részét Rahmanyinov prelűdjei alkotják.